

Ekososialisaation ja ekoindividuaation tarpeesta ja merkityksestä – Vastaus ekososiaalisen kasvatusteorian kritiikkiin

Jani Pulkki, Sami Keto & Raisa Foster

Vastaamme Antti ja Pentti Moilasan artikkelin ”Ekososialisaatio ja ekoindividuaatio sivistysidealeina – ekososiaalisen kasvatuksen teorian kritiikkiä” huomioihin, jotka perustuvat omista näkemyksistämme poikkeaviin tapoihin ymmärtää kasvatustiedettä ja ekologiaa. Moilasten saksalainen kasvatus- ja sivistysteoria ei ole sovellettu kasvatustieteen tarkastelujemme lähtökohdaksi sen ihmiskeskeisyyden vuoksi. Tutkimusperinne, josta oma tarkastelumme kumpuaa, tunnistaa kasvatuksen tutkimuksen monenlaisia teoreettisia näkökulmia soveltavana tieteenä. Monitieteisen ja monista teoreettisista perinteistä ammentavan ekososiaalisen kasvatustieteen peruslähtökohdaksi on pyrkimys käsittää kasvatusta ei-ihmiskeskeisesti ja avartaa mielikuvitusta kohti rakentavaa monilajista vuorovaikutusta ihmisen ja muun luonnon välillä. Ihmiskeskeinen tapa ymmärtää kasvatusta ja sen peruskäsitteet uusintaa ekologisesti tuhoavaa suhdetta toisiin eläviin olentoihin. Vastineemme puolustaa ekososialisaation ja ekoindividuaation käsitteitä, tarkentaa näihin liittyviä ajatuksia sekä oikoo Moilasten niihin liittämiä merkittävimpiä väärinkäsityksiä. Lisäksi puemme sanoiksi joitakin sellaisia ajatuksia, joita emme ole aiemmin katsoneet tarpeellisiksi avata siitä syystä, että nämä käsitykset ovat jo niin laajasti jaettuina moderneissa kasvatuksen teoretoissa.

Johdanto

Antti ja Pentti Moilanen kritisoivat *Kasvatus ja Aika* -lehden edellisessä numerossa (vol 17, nro 3) ilmestyneessä artikkelissaan ”Ekososialisaatio ja ekoindividuaatio sivistysidealeina – ekososiaalisen kasvatuksen teorian kritiikkiä” käyttöön ottamiimme ekososialisaation (Keto & Foster, 2020) ja ekoindividuaation (Pulkki, 2021) käsitteitä. Näitä molempia käsitteitä tarkastelimme hiljattain *Kasvatus & Aika* -lehdessä (Keto ym., 2022). Kiitämme Moilasia heidän artikkelinsa rakentavasta tyylistä ja huomioista, jotka auttavat kirkastamaan ajattelumme keskeisiä kohtia.

Moilaset kritisoivat monitieteistä ekososiaalista kasvatustieteen ajattelua mannermaisesta saksalaisen kielialueen kasvatustieteen ja sivistysteoriasta käsin. Näkemysromme selittyvätkin

pitkälti taustatraditioiden yhteensovittamattomista lähtökohdista. Poikkeavat näkemyksemme ekososialisaatiosta ja ekoindividuaatiosta kumpuavat hyvin erilaisista ajatteluperinteistä (ks. Autio, 2006). Nojaudumme itse tutkimusperinteeseen, joka tunnistaa kasvatustieteen monitieteisenä ja soveltavana projektina (Biesta ym., 2014; ks. mm. curriculum studies, Autio, 2006). Tällaista soveltavan tutkimuksen perinnettä yhdistävät yhteiset tutkimuskohteet, muttei yhtenäinen kasvatustieteen perusta tai tiukkarajainen tiedeidentiteetti (Biesta ym., 2014, s. 4). Emme siis pyri erottautumaan jyrkkärajaisesti muista tieteenaloista. Samantyyppinen soveltava tiede moninaisine teoreettisine perspektiiveineen ja lähestymistapoineen on esimerkiksi kansanterveystiede. Saksalaisessa perinteessä pyritään puolestaan teoriaan, joka on ominainen juuri kasvatustieteelle. Kasvatuksen kysymykset, jotka voivat liittyä sosiologisiin, psykologisiin ja historiallisiin perspektiiveihin, ovat ennen kaikkea kasvatuksellisia ja niiden pätevyys määrittyy suhteessa esimerkiksi tietynlaiseen sivistystai autonomiakäsitykseen. Saksalaisen näkökulman mukaan kasvatustiede muodostaa näin oman, muista tieteistä suhteellisen riippumattoman, teoriaperinteensä. (Biesta ym, 2014, s. 3–4.)

Ihmiskeskeisyytensä vuoksi saksalainen kasvatust- ja sivistysteoria ei sovi parhaalla tavalla ekososiaalisen kasvatuksen teoretisoinnin tarpeisiimme (ks. esim. Moilanen, 2021), vaikka sielläkin on esitetty joitakin avauksia ihmiskeskeisyyden ylittämisen suuntaan (Moilanen & Salonen, 2021, s. 52–61). Käsitteillä on ollut keskeinen rooli ihmiskeskeisen todellisuuskäsityksen ylläpitämisessä: tyypillistä on ollut, että ihmistä ja ihmistenvälisiä ilmiöitä on kuvattu omilla käsitteillään, kun taas muuta elämään – ja ihmisen suhdetta niihin – on kuvattu toisilla käsitteillä. Tämän seurauksena ihmisen ja enemmän kuin ihmisen maailma eivät kohtaa. Ekososiaalista kasvatusta hahmottelevan teoreettisen muotoilun lähtökohtana on se, että monet kasvatukseen liittyvät käsitteet, kuten socialisaatio ja individuaatio, on ymmärretty liian kapea-alaisesti. Ihmiskeskeisestä maailmankuvasta (White, 1967), jota monenlaiset modernit filosofiat ja maailmankatsomukset edustavat, on seurannut käsitys muiden elävien olentojen rajattomasta hyödyntämisestä. Elollinen luonto on pelkistetty resurssiksi ihmisen käyttöön, mikä on oikeuttanut luontoa tuhoavaa toimintaa, joka uhkaa vakavasti maapallon ekosysteemien toimintakykyä. Kasvatuksen teorian olisi otettava entistä enemmän huomioon erilaisia monilajisia konteksteja ja enemmän kuin ihmisen näkökulmia, joita voi myös olla vaikea sovittaa yhteen ristiriidattomasti.

Ero oman muotoilumme ja Moilasten ekososiaalisen kasvatuksen tulkinnan välillä saattaa liittyä osaksi ekologia-termin (tai eko-etuliitteen) toisistaan poikkeavaan ymmärrykseen: käsitämme ekologian pääasiallisesti deskriptiivisenä käsitteenä; kun taas Moilaset vaikuttavat ymmärtävän sen normatiivisena käsitteenä. Mahdollisesti tämän takia he myös tulkitsevat normatiivisina niitäkin ekososiaalisen kasvatuksen tavoitteita, joita emme ole sellaisiksi tarkoittaneet.

Ekologisen moninaisuuden ymmärtämisen kannalta pyrkimys yhtenäiseen kasvatusteoriaan on hankala. Tämä vaikuttaisikin johtaneen Moilaset sivuuttamaan niitä teoreettisia lähtökohtia, jotka itse olemme nimenneet keskeisiksi ajattelusuuntauksiksi ekososiaalisen kasvatuksen taustalla. Tunnistamalla erilaisia teoreettisia lähtökohtia vastaamme muun muassa Moilasten tulkintaan siitä, että ekososiaalisessa kasvatuksessa ei mahdollistettaisi riittävästi (ihmisten välistä) erilaisuutta. Osoitamme myös, ettei Moilasten ehdottama käsite, ekososiaalisuus, onnistu kuvaamaan niitä ilmiöitä, joita olemme kutsuneet ekososialisaatioksi ja ekoindividuaatioksi. Moilasten tulkinta ekososiaalisen kasvatuksen lähtökohdista ja tavoitteista on puutteellinen, eikä heidän perustelunsa sille, miksi ekososialisaation ja ekoindividuaation käsitteistä tulisi luopua, vakuuta. Puolustammekin valitsemiemme käsitteiden käyttöä edelleen ekososiaalisen kasvatuksen kehittämistyössä.

Kasvatuksen tehtävistä

Moilaset tulkitsevat ekososiaalisen kasvatuksen taustalla olevan oletuksen, että kasvatuksessa on kyse vain sosialisatiosta ja individuaatiosta. Esitämme, että ekososiaalisen kasvatuksen on perustuttava ekososialisaation ja ekoindividuaatioon tunnistamiseen ja tunnustamiseen prosesseina tai ilmiöinä. Tämä ei tarkoita samaa, kuin että ekososiaalinen kasvatusta olisi yhtä kuin ekososialisaatio ja ekoindividuaatio. Moilasten tulkinta ekososiaalisesta kasvatuksesta viittaa siihen, ettemme ole riittävän eksplisiittisesti ilmaisseet, että kasvatusta on mielestämme sosialisatiota tai individuaatiota laajempi ilmiö.

Vaikka emme ole esittäneet, että kasvatuksella olisi *vain* sosialisatio- ja individuaatio-tehtävä, on totta, että olemme maininneet nimeltä juuri nuo kaksi tehtävää (Keto ym., 2022). Kuten Moilaset osoittavat, sosialisatioon ja individuaatioon viitataan usein tutkimuskirjallisuudessa kasvatuksen tehtävinä, ja olemme itsekkin niin tehneet, jotta ekososiaalisen kasvatuksen luonnos kytkeytyisi jo käytyyn keskusteluun sosialisatiosta ja individuaatiosta. Olemme myös halunneet korostaa sitä, että vaikka sosialisatiota ja individuaatiota voi tapahtua ilman tavoitteellista kasvatustoimintaa, voi niihin prosesseina kuitenkin vaikuttaa kasvatusta kautta, esimerkiksi ohjaamalla kasvatettavia sopiviin kasvu-, sosialisatio- ja individuaatioympäristöihin. Jatkossa olisi mahdollista nimetä ekososiaaliselle kasvatukselle selkeästi myös muita kasvatustehtäviä. Toisaalta emme kokeneet tarvetta muotoilla ekososiaalisella kasvatukselle esimerkiksi Moilasten ehdottamaa sivistystehtävää, koska sellaista on jo muodostettu ekososiaalisen sivistyskäsitteen kautta (Salonen & Bardy, 2015).

Kasvatustehtävien sijaan sosialisatiosta ja individuaatiosta voisi puhua kasvatusta edellytyksinä tai perustana, kuten olemme myös tehneet (esim. Keto & Foster, 2020, s. 46). Tällöin kasvatusta ei tarvitsisi tarkastella kasvatustehtävien kautta, vaan sosialisatiota ja individuaatiota laajempina ilmiöinä, jonka tavoitteet eivät siten myöskään palaudu edellä mainittuun kahteen prosessiin. Jatkossa tämän näkökulman selkeämpi kommunikointi voisi auttaa myös selventämään lukijoille ekososiaalisen kasvatusta suhdetta ekososialisaation ja ekoindividuaatioon.

Mitä on ekososialisaatio ja mihin sitä tarvitaan?

Moilasten artikkelin keskeinen johtopäätös on ekososialisaatiosta ja ekoindividuaatiosta luopuminen käsitteinä. Toisaalta Moilaset (Moilanen & Moilanen, 2023, s. 57) kuitenkin esittävät, että ”[e]kososialisaation ja ekoindividuaation käsitteiden kehittämisen poliittinen motivaatio on perusteltu, sillä kasvatuksella on tehtävänsä ekokriisiin vastaamisessa.” Olemmekin itse esittäneet ekososiaalista kasvatusta käsittelevissä artikkeleissamme ihmiskeskeisen todellisuuskäsityksen olevan yksi keskeinen ekokriisiä aiheuttava ja ylläpitävä tekijä.

Sosialisatio on ollut kasvatusta- ja yhteiskuntatieteellisissä keskusteluissa tärkeä käsite, mutta sitä kohtaan on esitetty viime vuosina myös kritiikkiä, muun muassa sen ihmiskeskeisyydestä (Höppner, 2017) ja siitä, ettei se huomioi riittävästi erilaisia toimijuuksia (Guhin ym., 2021). Sosialisatio voi mielestämme olla edelleen hyödyllinen käsite tavoittamaan jotakin oleellista yksilön ja sosiaalisen maailman suhteesta, jos sosialisatioteorioissa pystytään huomioimaan vallitsevien olosuhteiden, esimerkiksi ekokriisien, aiheuttamia haasteita (Keto ym., 2022, s. 54). Ekososialisaatiota määrittelevässä artikkelissamme kuvaamme kärjistäen sitä, miten sosialisatio tyypillisesti ymmärretään ekologisessa(kin) kontekstissa:

Ensin oppija käy läpi sosialisatioprosessin. Hän omaksuu yhteiskunnassa toimimiseen tarvittavia hyödyllisiä tietoja ja taitoja, mutta samalla myös näkökulmia, jotka pahentavat ekologisia ongelmia, kuten esimerkiksi ihmiskeskeisen todellisuuskäsityksen ja kestäättömän elämäntavan. Sen jälkeen, kasvatuksen kautta, oppijat oppivat kyseenalaistamaan ja kritisoimaan ekologisesti haitallisia arvoja ja toimintoja, kehittämään mahdollisuuksia muuttaa niitä paremmiksi ja kultivoimaan kestävä elämänorientaatiota. (Keto & Foster, 2020, s. 46, suomennos englannista.)

Vaikka yllä esitetty kuvaus ei sinänsä ole virheellinen, sitä on mielestämme tarpeen täydentää. Jokainen ihminen on syntymästään lähtien jatkuvassa suorassa vuorovaikutuksessa muiden lajien kanssa, ja tiedämme, että tuo vuorovaikutus vaikuttaa ihmiseen, muun muassa hänen yksilökehitykseensä, monilla eri tavoilla (esim. Gilbert, 2014; Nisbet, 2009). Ekosotalisaatio-käsite on työkalu, jolla kysymme, voisiko tuota ihmisen monilajista vuorovaikutusta tarkastella sosialisatiolle rinnakkaisena ja analogisena ilmiönä.

Moilaset (2023, s. 58) käyttävät seuraavaa esimerkkiä kuvaamaan, miksi ekosotalisaatiota ei kannata tarkastella sosialisatiota vastaavana prosessina: ”[M]eren rannalla sinisorsien elämää tarkkaillaessa ihminen voi kehittää empatiaa niitä kohtaan, mutta on vaikea nähdä, miten hän omaksuisi sinisorsien normatiivisen järjestyksen ja kuinka hän tulisi näiden eläinten yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi.” Esimerkki ei mielestämme tavoita ekosotalisaatiota ilmiönä, mutta ennen ongelmallisen tulkinnan tarkempaa purkamista, voimme pohtia Moilasten esittelemää asetelmaa ihmisen liittymisestä sinisorsien yhteisöön ajatusleikkinä.

Sotalisaatio käsitteenä ei rajoitu vain ihmisyhteisöihin, ja sitä käytetään kuvaamaan myös muiden lajien yksilöiden liittymistä omiin yhteisöihinsä. Kuten ihmisyhteisöissä myös muiden lajien yhteisöissä esiintyy tapoja (Galef, 2012), arvoja (Monso ym., 2018), uskomuksia (Harrod, 2014) ja normeja (Andrews, 2022), joita on pidetty ihmisyhteisöjen ominaispiirteinä. Sotalisaatiolla on myös lajenvälinen ulottuvuus, johon tutkimuksessa viitataan muun muassa käsitteellä *lajenvälinen sotalisaatio* (interspecies socialization) (Edminster, 2021). Sillä voidaan viitata tilanteeseen, jossa samaa elinympäristöä jakavat kahden eri lajin populaatiot vaikuttavat toistensa sosiaaliseen kehitykseen. Joskus sillä viitataan myös prosessiin, jossa yksittäinen eläinyksilö liittyy osaksi toisen lajin yhteisöä – tyypillinen esimerkki tästä on lajenvälinen adoptio (Izar ym., 2006). Ihmisen liittymisestä jonkun toisen eläimen yhteisöön on ehkä vain anekdoottisia todisteita, ja enemmän tutkimuskirjallisuudessa onkin tarkasteltu sitä, miten joku toinen eläin, kuten koira, sosiaalistuu osaksi ihmisen yhteisöä (Edminster, 2021). Lajenvälisessä sotalisaatiossa yksilö omaksuu joitakin asioita (kutsutaan niitä vaikkapa ’tavoiksi’), jotka mahdollistavat yksilön elämän toislaajisessa yhteisössä. Lajenvälinen sotalisaatio tuskin johtaa Moilasten ilmaisemaan ”yhteisön täysivaltaiseen jäsenyyteen”; toisaalta yksilö ei aina sotalisoidu täysivaltaisesti myöskään oman lajinsa yhteisöön. Sotalisaatio voikin toisinaan olla rajallista tai rajoitettua.

Ekosotalisaatio-käsitteen tarkoituksena ei kuitenkaan ole kuvata prosessia, jossa yksilö sotalisoi osaksi toisen lajin yhteisöä. Kyse ei siis ole ihmisten ja sinisorsien yksiläajisista yhteisöistä vaan moniläajisista ekologisisista yhteisöistä, joihin liittymistä ekosotalisaatio pyrkii kuvaamaan. Ekosotalisaatiosta on kyse vaikkapa silloin, kun ihminen jakaa talviuintipaikan sinisorsien – ja monen muunlaisen elämän – kanssa; ekosotalisaation tunnistamattomuudesta (puhutaan jopa biofobiasta) kielii puolestaan se, jos ihminen jättää uimatta

luonnonvesissä pelätessään kontaktia toisilajisiin – sinisorsiin, kaloihin tai vesikasveihin. Koko ekososiaalisen kasvatuksen taustalla on sen ajatuksen tunnistaminen ja tunnustaminen, että ihmisen sosiaalinen ympäristö – ja siten myös kasvu-, sosialisatio- ja individuaatioympäristö – on aina monilajinen. Ihminen on osa monenlaisia ekologisia yhteisöjä tai eliöyhteisöjä, joissa eri lajien populaatiot elävät samassa ajassa ja paikassa, ja joiden toiminta rakentuu eliöiden välisestä vuorovaikutuksesta. Monilajisella sosialisatioympäristöllä tarkoitamme sitä, että osa (eko)sosialisaation toimijoista (agents) ovat muita kuin ihmisiä ja ihmisen luomia instituutioita (ja myös muita kuin jonkun yksittäisen lajin edustajia, kuten sinisorsia).

Fenomenologiaan nojautuen esitämme, että vuorovaikutuksemme muun elämän kanssa perustuu kehollisuuteen ja moniaistiseen maailmassa olemiseen, ja siksi myös ekososialisaation kannalta näihin liittyvien ihmisen ominaisuuksien tarkastelu on oleellista. Kuvatesamme tätä kokonaisvaltaista kehollista prosessia, tarkoituksenamme ei ole sanoa, että ekososialisaation tavoitteena on kultivoida empatiaa sinisorsaa kohtaan, kuten Moilaset vaikuttavat tulkitsevan. Tarkoituksenamme on sanoa, että empatia, ja erityisesti sen tunteisiin ja kehollisuuteen liittyvät muodot, on yksi sellainen ihmisen kyky ja toimintavalmius, joka mahdollistaa ekososialisaation. Ekososialisaation myötä empatiakyky voi toki kultivoitua, koska – vastaavasti kuin sosialisatiossa – kyvyt ja toimintavalmiudet ovat ekososialisaatiossakin sellaisia, jotka voivat kehittyä.

Moilasten virheellinen tulkinta saattaa olla seurausta ekologian (ja eko-etuliitteen) ymmärtämisestä normatiivisena määreenä, esimerkiksi ympäristöystävällisyyden synonyymina. Tarkoitamme ekologialla kuitenkin sen deskriptiivistä määritelmää, jossa elämää tarkastellaan monilajisten suhteiden kautta. Näkökulmaamme kuvaa hyvin esimerkiksi Mick Smithin (2013, s. 30) määritelmä ekologiasta, joka muistuttaa meitä monilajisesta ”me”-eksistenssistä, jonka moderni humanismi on unohtanut ja jopa kieltänyt ihmiselämää kuvaamaan.

Vaikka ekososialisaation kuvauksessa on oleellista tunnistaa deskriptiivinen taso, voidaan sen toteutumista myös arvioida. Tämäkin mahdollisuus on mielestämme yhteneväinen sosialisatioprosessin kanssa: myös (ihmisten välistä) sosialisatiota voidaan arvioida esimerkiksi sen perusteella, onko ihmisyksilö omaksunut sellaisia asioita, jotka mahdollistavat täysivaltaisen jäsenyyden ihmisyhteisössä. Ekososialisaatiota voidaan puolestaan arvioida sen perusteella, omaksuuko ihminen monilajisen vuorovaikutuksen myötä toimintavalmiuksia elää ekologisen yhteisön jäsenenä.

Olemme esittäneet ekososialisaation olevan sosialisatiomallin monilajinen laajennus, ja pyrkineet tunnistamaan, millaisia vastaavuuksia ekososialisaatiolla voi olla sosialisatiokuvausten kanssa (Keto & Foster, 2021). Tarkoituksenamme ei ole esittää, että ihminen omaksuisi ihmisyhteisön tapojen, uskomuksien, normien ja roolien sijaan jotain samanlaista muilta eliöiltä. Altistuessaan vuorovaikutukselle muun elämän kanssa, ihminen voi kuitenkin omaksua ”maailmassa olemisen tapoja” (Keto ym., 2022, s. 53), jotka mahdollistavat paremman jäsenyyden myös ekologisessa yhteisössä.

Keskustelua ekoindividuaatiosta ja sen tarpeesta

Moilasten mukaan ekoindividuaation ”ongelmana on se, että se sisältää valmiin käsityksen ekokriisistä ja sen ratkaisusta” eikä se myöskään (Moilanen & Moilanen, 2023, s. 58) ”salli keskenään ristiriitaisten ekokriisien tulkintojen ja ratkaisujen kriittistä tarkastelua”. Heidän näkökulmastaan ekososiaalisen kasvatuksen teoria on ongelmallinen autonomian kannalta,

”koska se sisältää syväekologisen näkemyksen ympäristökriisistä ja sen ratkaisusta, eikä kasvavia ohjata muodostamaan itse omia käsityksiään näistä asioista” (2023, s. 59). Näitä tulkintoja voinee selittää Antti Moilasan toisaalla esittämä väite (Moilanen & Salonen, 2022, s. 59): ”Ekoindividuaation artikkelissaan Pulkki (2021) ei tarkastele sivistysteoreettisia ratkaisuja ilmastonmuutokseen ja lajikatoon, eikä hän kykene siten perustelemaan, että ekoindividuaation käsite olisi välttämätön kasvatustieteessä.“

Emme itse tunnista Moilasten tulkintaa ekoindividuaatiosta moninaisuutta rajoittavana ja valmiita ratkaisuja sisältävänä ilmiönä. Moilaset eivät riittävässä määrin täsmennä kriittisiä huomioitaan, minkä vuoksi niihin vastaaminen on vaikeaa. On mahdollista, että erot saksalaisen ja monitieteisen kasvatustutkimuksen traditioissa aiheuttavat erilaisia tulkintoja ilmiöistä. Olemme halunneet pitää ekososiaalisen kasvatusteorian moninaisena ja huokoisena siitäkin syystä, että teoriasta voi tulla myös vapaan ajattelun este (ks. Pulkki, Keto & Foster, 2022). Aikamme viheliäiset ongelmat eivät ratkea pitäytymällä yhdessä (ihmiskeskeisessä) teoriaperinteessä, vaan tarvitaan lukuisten eri näkökulmien yhteensovittamista ja ekologisten keskinäisriippuvuuksien monitieteellistä ymmärtämistä tavalla, mitä aiemmin kuvasimme ekologian kautta.

Emme ole nähneet tarpeelliseksi pukea sanoiksi moniakaan sellaisia modernin (saksalaisen, analyttisen, pragmaattisen, kriittisen jne. ks. Leiviskä, 2018) kasvatustieteiden perusajatuksia, joita pidämme itsestäänselvyyksinä. Peruskäsitteiden määrittely on tutkimuksellinen hyve, mutta tutkimuksessa joudutaan käyttämään aina myös sellaisia käsitteitä, joita ei ole mahdollista määritellä. Ekoindividuaation käsitteen kehittämisen lähtökohdanna on ihmisen vapaus ja vastuu oman elämänsä persoonakohtaisessa rakentamisessa. Tätä voidaan kutsua myös itsemääräytymiseksi, johon liittyy ajatuksia omaehtoisesta järjen käytöstä sekä kokonaispersoonallisuuden kypsymisestä.

Niin ekoindividuaation kuin ekososialisaationkin näkökulmista on keskeistä mahdollistaa kasvatusajattelua, jossa kasvavia ohjataan ”muodostamaan itse omia käsityksiään näistä asioista” (Moilanen & Moilanen, 2023, s. 59). Ekoindividuaation käsitettä tarvitaan muistuttamaan kasvattajia siitä, että maailmaan tuleva ainutkertainen ihminen syntyy ”perittyjen ekologisten ongelmien tilanteeseen” (Lähde, 2015). Modernin kapitalistisen yhteiskunnan perusrakenteet, joihin kasvatus ja koulutuskin kuuluvat, osallistuvat ekokriisejä ylläpitäviin käytäntöihin. Kasvaessaan ekologisesti tuhoavaan elämäntapaan lapsen voi olla vaikea kuvitella itselleen sellaista hyvän elämän polkua, joka olisi ekologisesti kestävä. Miten sovittaa yhteen hyvä elämä, vapaa itsemääräytyminen, individuaatio sekä toisaalta planeetaariset ja ekologiset rajat? Ekoindividuaation käsite on tarkoitettu tällaisten kysymysten ajatteluun, vaikka ennalta valittua ratkaisua emme mekään voi tarjota. Kasvatustieteiden luonne on nimenomaan monimutkaisen todellisuuden käsitteellisessä jäsentämisessä ja ymmärtämisessä.

Ekososiaalisen kasvatustieteen vaikutteet

Moilasten kritiikissä käydään läpi varsin yksityiskohtaisesti ekososialisaation ja ekoindividuaation muotoilussa käytettyjä teoreettisia vaikutteita. He ehdottavat kuitenkin johtopäätöksensä, että voisimme kehittää syväekologista teoriaa kasvatuksesta. Idea syväekologisesta sivistyksestä ja kasvatusteoriasta on sinänsä kannatettava tällaisesta tehtävästä kiinnostuneelle tutkijalle. Syväekologia rakentuu useista teoreettisista juonteista, ja siitä voi ajattelusuuntauksena ammentaa paljon hyviä näkökulmia ihmisen ja muun elämän välisen

suhteen tarkasteluun, mutta emme kuitenkaan itse tunnista ekososiaalista kasvatusta syvä-ekologisena kasvatusteorian.

Moilasten syväekologiksi luonnehtima Pauli Pylkkö (2009) on irtisanoutunut syväekologiasta, joten hänen esittämäänsä asubjektiviivisen kokemuksen analyysia ja modernin yhteiskunnan kritiikkiä ei voi sellaiseksi palauttaa. Perustamme asubjektiviivisuuden tarkastelun muun muassa Maurice Merleau-Pontyn myöhäisempään fenomenologiaan ja kasvatustilofosofi Veli-Matti Värri tulkintaan siitä. Lisäksi olemme ottaneet vaikutteita Tere Vadénin ja Antti Salmisen ajattelusta, jossa voidaan nähdä syväekologisia juonteita, mutta joita ei voi pelkistää ainoastaan syväekologisen perinteen piiriin kuuluviksi.

Ekososiaalisen kasvatuksen teoreettisia lähtökohtia ja tavoitteita esitellessä artikkelissa *Ekososiaalinen kasvatust – Viisi teesiä ratkaisuehdotuksena antroposeenin ajan haasteeseen* (Keto ym., 2022) ei mainita syväekologiaa lainkaan, vaan tunnistetaan ekofeminismi, ekososiaalinen oikeudenmukaisuuskasvatust ja ekofenomenologia – sekä ekologian tieteenalan (biologian monitieteinen haara) tuottama tieto – keskeisiksi vaikutteiksi omalle ajattelullemme. Toisessa tutkimuksessa pohdittiin kahdeksaa ekososiaaliseen kasvatusteoriaan liitettävää traditiota, joiden joukosta niin ikään puuttui syväekologia (Pulkki & Takkinen, 2022). Syväekologiaa on käytetty yhtenä ekoindividuaation käsitteen muotoilun virikkeenä ekopsykologian, systeemisen psykologian ja ekofenomenologian rinnalla (Pulkki, 2021). Ei siis ole perusteltua esittää syväekologian olevan keskeisin viitekehys ekososiaalisen kasvatustuksen taustalla. Emme halua palauttaa ekososiaalista kasvatustusta mihinkään muuhunkaan yksittäiseen teoriaperinteeseen, vaan tunnistaa sen taustalla oleva monitieteisyys ja monialaisuus.

Vastauksia ehdotuksiin

Moilaset tarjoavat johtopäätöksissään (2023, s. 61) kolme tapaa kehittää ekososiaalisen kasvatustuksen teoriaa: ”Ensinnäkin voitaisiin pyrkiä väittämään, ettei autonomia ole ristiriidassa ekoindividuaation ihanteiden kanssa”. Moilaset ehdottavat yhdeksi ekososialisaatiota ja ekoindividuaatiota korvaavaksi käsitteeksi ekososiaalista autonomiaa. Jätimme *Kasvatust & Aika* -lehden artikkelistamme (Keto ym., 2022) pois laajemmat pohdinnat autonomiasta, koska olemme käsitelleet ja määritelleet ekososiaalista autonomiaa artikkelissamme ”Eco-social autonomy as an educational ideal” (Pulkki & Keto, 2022), jossa osoitimme, ettei ekososiaalisen autonomian ja ekoindividuaation välillä ole sovittamatonta ristiriitaa. Ekososiaalisen kasvatustuksen teesejä esittelevässä artikkelissamme (Keto ym., 2022) puolestaan keskityimme ekososialisaation ja ekoindividuaation käsitteisiin.

Moilasten mukaan (2023, s. 61) ”toiseksi olisi mahdollista muokata ekososiaalisen kasvatustuksen teorian käsitystä kasvatustuksen päämääristä niin, että se sallisi enemmän oman persoonan itsenäisen kehittämisen mahdollisuuksia.” Ekoindividuaation käsitteen keskeinen sisältö on alusta saakka ollut, ei vain persoonan itsenäisen kehittämisen salliminen, vaan sen edistäminen sekä sille suotuisien olosuhteiden luominen. Tätä taustaa vasten Moilasten tulkinta ekoindividuaatiosta vaikuttaakin hämmentävältä. Individuaation ekologisoiminnan tarve tulee siitä, että ihmisen persoonaakin on kehitettävä planetaarisissa ja ekologisissa rajoissa; ”ekoindividuaatio kuvaa ihmisen itsetajuisuuteen ja moraaliseen vastuuseen heräämisen prosessia eli itsetyymistä. Ekoindividuaatio on osa sellaisen kasvatustuksen järjestämistä, jossa vuorovaikutukset ja keskinäisriippuvuudet muihin eläviin olentoihin tulevat luontevaksi osaksi ihmisen maailmassa olemista ja itsetietoisuutta.” (Keto ym., 2022, s. 57–58.)

Ekoindividuaation käsite siis tarkoittaa, että persoonan itsenäinen kehittäminen tapahtuu enemmän kuin ihmisen maailman yhteydessä, koska ihmisen itsenäisyyttä ei voi järkevästi ajatella irrallaan enemmän kuin ihmisen maailmasta (Pulkki & Keto, 2022). Persoonan itsenäisen kehittymisen mahdollisuus on sekä individuaation että ekoindividuaation perushuomio.

Moilasten kolmas ehdotus (2023, s. 61) on, että ”voitaisiin luopua autonomian ihanteesta ja ajatella syväekologinen kasvatus siten, että autonomian ihanne kuuluu juuri niiden ideaalien joukkoon, joiden vuoksi modernit yhteiskunnat ovat luoneet epäeettisen luontosuhteen”. Autonomian ihanteeseen, siten kuin se on tyypillisesti ymmärretty kasvatusideaalina, liittyy toki huomattavia ongelmia (Pulkki & Keto, 2022). Toisaalta autonomia on sikäli keskeinen osa modernia kasvatusajattelua, että käsitteen hylkäämisen sijaan näemme viisaammaksi uudelleenorientoida sitä ekofeministisesti monilajisuuden ja relationaalisuuden suuntaan (Pulkki & Keto, 2022).

Lopuksi: uusien käsitteiden tarve

Lähdemme ekososiaalisen kasvatuksen muotoilussamme ranskalaisten poststrukturalistien Deleuzen ja Guattarin (1994, 2–5) huomiosta, jonka mukaan filosofian tehtävä on uusien käsitteiden kehittäminen ja muotoilu. Ekokriisien aikakausi ja antroposeeni edellyttävät nykyä varten suunniteltuja ekologisoituja käsitteitä, koska monet vanhat käsitteet osallistuvat monimutkaisten ekososiaalisten ongelmien ylläpitämiseen (Bonnett, 2019). Olemme tunnustaneet tarpeen ainakin joidenkin käsitteiden kriittiselle uudelleenarvioinnille ja sen tarkastelulle, miten käsitteitä voisi laajentaa kohti enemmän kuin ihmisen maailmaa (ks. myös Boscardin & Bossert, 2015). Käsitteiden laajentamisessa on hyvä olla kriittinen ja tarkkavainainen, koska monet sellaiset käsitteet, jotka on muodostettu kuvaamaan ihmisten välisiä ilmiöitä, eivät toimi yhtä hyvin enemmän kuin ihmisen maailmassa. Joskus voi olla tarpeen luoda myös aivan uusia käsitteitä.

Uusilla käsitteillä tai olemassa olevien käsitteiden laajentamisella voidaan ymmärtää nykyä maailmaa ja suunnitella sen ongelmiin vastaavaa kasvatusta sekä luoda siltoja erilaisen teoriaperinteiden välille. Käsitteet ovat ajattelun, ymmärryksen sekä suunnittelun välineitä, jotka voivat avata ja sulkea erilaisia horisontteja. Jos noudattaisimme kehotusta ekososialisaation ja ekoindividuaation käsitteistä luopumiseen, ekososiaalisen kasvatuksen ajattelulta, suunnittelulta ja toteutukselta puuttuisi keskeisiä välineitä.

Ekososiaalisen kasvatuksen peruslähtökohta on modernin ihmisen ongelmana ollut keho vuorovaikutus enemmän kuin ihmisen maailman kanssa (Keto ym., 2022; Pulkki & Takkinen, 2022). Olemme samaa mieltä Moilasten kanssa siitä, että sosiaalisiaatio ei tapahdu omaksumalla yhteiskunnan tavat sellaisinaan, vaan sosiaalisiaatio tarkoittaa samalla yhteiskunnan ja kulttuurin uudistamista. Ekososialisaation käsite kuvaa kulttuurin uudistamista monilajisen ymmärryksen suuntaan. Tästä oivalluksesta seuraa myös kasvatuksellisia mahdollisuuksia käytännön ekososiaaliseen kasvatukseen. Olemme samaa mieltä myös siitä, että ”kasvatuksen päämääränä on tehdä itsensä tarpeettomaksi” (Moilanen & Moilanen, 2023, s. 52). Ekososialisaatio- ja ekoindividuaatioprosessien tunnistamisen tavoitteena on mahdollistaa kasvu sellaiseen ihmisyyteen, jossa ymmärretään keskinäisriippuvuus muusta luonnosta ja opitaan elämään itselle sopivaa hyvää elämää planetaarisissa rajoissa.

Yhtä mieltä tunnemme olevan siitäkin, että ”individuaatio on sosiaalistumisen rinnakkaisprosessi. Yleisellä tasolla sosiaalisiaatio tapahtuu yksilön jatkuvassa vuorovaikutuksessa sosiaalisen ympäristön kanssa.” (Moilanen & Moilanen, 2023, s. 53) Ekososiaalisesta

näkökulmasta individuaatiokin tapahtuu enemmän kuin ihmisen maailmassa. Ihminen itsessään ei ole yksilö, sillä tavalla kuin on kuviteltu, vaan monista eri eliöistä koostuva holobiontti, eli elonyhteisö (Gilbert ym., 2012; Pulkki & Keto, 2020). Olemme esittäneet, että ihmisen itseys, itsemäärääminen, autonomia, järkevyyys, vastuullisuus ja muut ainutkertaist ja vapaasti kehkeytyvät piirteet tapahtuvat monilajisissa konteksteissa. Mikään ekoindividuaation tai ekososialisaationkaan ajatuksissamme ei viittaa siihen, että ”se sisältää valmiin käsityksen ekokriisistä ja sen ratkaisusta” (Moilanen & Moilanen, 2023, s. 58). Viisaimmalla ekologillakaan voi tuskin olla valmista käsitystä ekokriiseistä. Monilajisten vuorovaikutusten kirjo on lähes loputon.

Kasvatusfilosofinen keskustelu on nykyään moninainen, sirpaleinen ja usein tutkijat ammentavat monesta eri teoriaperinteestä samanaikaisesti (Leiviskä, 2018). Mekään emme pyri itsenäiseen kasvatusteoriaan, vaan ”ekososiaalinen” on laaja sateenvarjokäsite, jota yhdistää yritykset ratkaista toisiinsa kietoutuvia ekologisia ja sosiaalisia ongelmia samanaikaisesti (esim. Närhi & Matthies, 2001, s. 30). Sateenvarjon alle voi asettaa erilaisia lähestymistapoja, jotka voidaan näkökulman mukaan katsoa vahvuudeksi tai heikkoudeksi. Toisaalta ekososiaalisessa kasvatusteoriassa on myös selkeitä kulmakiviä ja yhteneväisiä teemoja, keskeisimpinä ihmiskeskeisyyden tuolle puolen pyrkiminen sekä rakentava sosiaalinen vuorovaikutus monilajisissa yhteisöissä. Ajattelu mahdollistaa käytännön kasvatustoiminnan suunnittelun ja toteuttamisen, mikä tietysti on ekososiaalisen kasvatustutkimuksen perimmäinen päämäärä.

Kirjallisuus

- Andrews, K. (2020). Naïve normativity: The social foundation of moral cognition. *Journal of the American Philosophical Association*, 6(1), 36–56. <https://doi.org/10.1017/apa.2019.30>
- Autio, T. (2006). *Subjectivity, curriculum, and society. Between and beyond the German didactic and Anglo-American curriculum studies*. Lawrence Erlbaum, Inc. <https://doi.org/10.4324/9780203821466>
- Biesta, G., Allan, J., & Edwards, R. (2014). Introduction. The theory question in education and the education question in theory. Teoksessa G. Biesta & J. Allan & R. Edwards (toim.), *Making Difference in Theory. The theory question in education and the education question in theory* (s. 1–8). Routledge.
- Boscardin, L., & Bossert, L. (2015). Sustainable development and nonhuman animals: Why anthropocentric concepts of sustainability are outdated and need to be extended. Teoksessa L. Bossert, J. Lundershausen, S. Meisch & M. Rockoff (toim.), *Ethics of science in the research for sustainable development* (Vol. 1, s. 323–352). Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783845258430-323>
- Bonnett, M. (2019). Towards an ecologization of education. *The Journal of Environmental Education*, 50(4–6), 251–258. <https://doi.org/10.1080/00958964.2019.1687409>
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1994). *What is philosophy?* Columbia University Press.
- Edminster, A. (2011). *“This dog means life”: making interspecies relations at an assistance dog agency*. University of Minnesota.
- Galef, B. G. (2012). Social learning and traditions in animals: evidence, definitions, and relationship to human culture. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 3(6), 581–592. <https://doi.org/10.1002/wcs.1196>

- Gilbert, S. F., Sapp, J. & Tauber, A. I. (2012). A symbiotic view of life: we have never been individuals. *The Quarterly review of biology*, 87(4), 325–341. <https://doi.org/10.1086/668166>
- Gilbert, S. F. (2014). A holobiont birth narrative: The epigenetic transmission of the human microbiome. *Frontiers in Genetics*, 5, 282. <https://doi-org.libproxxy.tuni.fi/10.3389/fgene.2014.00282>
- Guhin, J., Calarco, J. M. & Miller-Idriss, C. (2021). Whatever happened to socialization?. *Annual Review of Sociology*, 47, 109–129. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-090320-103012>
- Harrod, J. B. (2014). The case for chimpanzee religion. *Journal for the Study of Religion, Nature and Culture*, 8(1), 8–45. <https://doi.org/10.1558/jsrnc.v8i1.8>
- Höppner, G. (2017). Rethinking socialization research through the lens of new materialism. *Frontiers in Sociology*, 2, 13. <https://doi.org/10.3389/fsoc.2017.00013>
- Izar, P., Verderane, M. P., Visalberghi, E., Ottoni, E. B., Gomes De Oliveira, M., Shirley, J. & Fragaszy, D. (2006). Cross-genus adoption of a marmoset (*Callithrix jacchus*) by wild capuchin monkeys (*Cebus libidinosus*): Case report. *American Journal of Primatology: Official Journal of the American Society of Primatologists*, 68(7), 692–700. <https://doi.org/10.1002/ajp.20259>
- Keto, S., Foster, R., Pulkki, J., Salonen, A. O. & Värri, V.-M. (2022). Ekososiaalinen kasvatus: Viisi teesiä ratkaisuehdotuksena antroposeenin ajan haasteeseen. *Kasvatus & Aika*, 16(3), 49–69. <https://doi.org/10.33350/ka.111741>
- Keto, S. & Foster, R. (2021). Ecosocialization – an Ecological Turn in the Process of Socialization. *International Studies in Sociology of Education*, 30(1–2), 34–52. <https://doi.org/10.1080/09620214.2020.1854826>
- Leiviskä, A. (2018). *Kasvatusfilosofia*. Ensyklopedia Logos. <https://filosofia.fi/sv/ensyklopedia/kasvatusfilosofia>
- Lähde, V. (2015). *Paljon liikkuvia osia*. Savukeidas kustannus.
- Moilanen, A. & Moilanen, P. (2023). Ekososialisaatio ja ekoindividuaatio sivistysideaalina – Ekososiaalisen kasvatuksen teorian kritiikkiä. *Kasvatus & Aika*, 17(3), 50–63. <https://doi.org/10.33350/ka.125835>
- Moilanen, A. & Salonen, A. (2022). Planetaarinen sivistys – Kohti Antroposeenin ajan sivistysideaalia. *Kasvatus & Aika*, 16(2), 47–71. <https://doi.org/10.33350/ka.107626>
- Moilanen, A. (2021). Kuinka sivistys tulisi tänä päivänä ymmärtää [blogikirjoitus]? *Sitra* <https://www.sitra.fi/blogit/kuinka-sivistys-tulisi-tana-paivana-ymmartaa/>
- Monsó, S., Benz-Schwarzburg, J. & Bremhorst, A. (2018). Animal morality: What it means and why it matters. *The Journal of Ethics*, 22, 283–310. <https://doi.org/10.1007/s10892-018-9275-3>
- Nisbet, E. K., Zelenski, J. M. & Murphy, S.A. (2009). The nature relatedness scale: Linking individuals' connection with nature to environmental concern and behavior. *Environment and Behavior*, 41(5), 715–740. <https://doi.org/10.1177/0013916508318748>
- Närhi, K. & Matthies, A.-L. (2001). What is the ecological (self-)consciousness of social work? Perspectives on the relationship between social work and ecology. Teoksessa L. Matthies, K. Närhi & D. Ward (toim.), *Eco-social approach in social work* (s. 16–53). SoPhi: University of Jyväskylä.
- Pulkki, J. & Keto, S. (2022). Ecosocial Autonomy as an Educational Ideal. *Relations. Beyond anthropocentrism*, 10(2), 75–90. <https://doi.org/10.7358/rela-2022-02-puke>

- Pulkki, J., Foster, R. & Keto, S. (2022). Mitä on ekososiaalinen kasvatusteoria? – Ajatuksia Paavilaisen artikkelista. *Kasvatus & Aika*, 16(4), 116–124. <https://doi.org/10.33350/ka.122418>
- Pulkki, J., & Takkinen, P. (2022). Ekososiaalinen kysymys: Ekososiaalisen kasvatustieteen teoreettisia lähtökohtia. *Kasvatus & Aika*, 16(4), 62–79. <https://doi.org/10.33350/ka.120359>
- Pulkki, J. (2021). Ajatuksia ekoindividuaation kasvatustieteestä. *Sosiaalipedagogiikka*, 22, 43–62. <https://doi.org/10.30675/sa.90594>
- Pylkkö, P. (2009). *Luopumisen dialektiikka*. Uuni kustannus.
- Salonen, A. & Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. *Aikuiskasvatus* 35(1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>
- Smith, M. (2013). Ecological community, the sense of the world, and senseless extinction. *Environmental Humanities*, 2(1), 21–41. <https://doi.org/10.1215/22011919-3610333>
- White, L. (1967). The Historical Roots of Our Ecological Crisis. *Science*, 155, 1203–1207. <https://doi.org/10.1126/science.155.3767.1203>

KT, dosentti Jani Pulkki työskentelee tutkijatohtorina Oulun yliopiston Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunnassa.

FM, Sami Keto on väitöskirjatutkija Tampereen yliopiston Kasvatus ja yhteiskunta -tohtorihjelmassa.

FT, dosentti Raisa Foster on vanhempi tutkija Koneen säätiön rahoittamassa *Just and unjust environmental wars* -hankkeessa.